

Mihai Dragnea, Dorina Dragnea, Antonio Alonso Marcos (Eds.), *Islamic Culture and Pre-Islamic Beliefs in Central Asia* (Lahnam – Boulder – New York – London: Lexington Books, 2024, XXXVI+261 p.)

Prikazala **Mirjana O. Marinković**, Katedra za orijentalistiku, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Studentski trg 3, Beograd, Srbija, mirjana.marinkovic@fil.bg.ac.rs
 <https://orcid.org/0000-0001-9862-2243>

Islamska kultura i preislamska verovanja u Centralnoj Aziji je zbornik radova više istraživača iz Kine, Belorusije, Španije, Nemačke, Holandije, Turske, Uzbekistana, Češke i Sjedinjenih Američkih Država. Zbornik je nastao na inicijativu Asocijacije balkanskih istoričara u jesen 2022. godine, uz podršku nekoliko naučnih institucija iz Uzbekistana. Dva urednika, Mihai Dragnea i Dorina Dragnea, i dva autora, Venera Mustafajeva (Venera Mustafayeva) i Dareg Zabara-Čulak (Dareg Zabarrah-Chulak), članovi su ove Asocijacije.

Centralna Azija je od davnina prostor brojnih veoma zanimljivih i raznolikih kulturno-istorijskih specifičnosti. Obuhvata teritorije današnjih postsovjetskih republika – Kazahstana, Kirgistana, Tadžikistana, Turkmenistana i Uzbekistana. Predstavlja veliki i značajan prostor koji je u istoriji civilizacije odigrao veoma važnu ulogu, nalazeći se na čuvenom Putu svile.

Islamska kultura, kao dominantno obeležje ove regije danas, neraskidivo je povezana sa bogatom preislamskom tradicijom. Kako su u veoma informativnom i vrednom uvodu „Religiozni pejzaži Centralne Azije kroz istoriju” objasnili priređivači, „evidentan je značaj islama u Centralnoj Aziji, jednako kao i apsorbovanje preislamskih verovanja. Pod tim terminom – preislamska verovanja – uvrštene su sve religije i tradicije pre dolaska islama, uključujući hrišćanske elemente”. Preislamska verovanja i religije su mazdeizam, maniheizam, zoroastrijanizam, budizam, kao i šamanizam, koji je za turske ili, kako se češće nazivaju, turkijske narode od posebne važnosti. Šamanizam, kao ritualna praksa i verovanje, našao je svoj prirodni produžetak u sufijskoj doktrini dva derviška reda – Jesevijskog i

Nakšibendijskog, koji su nastali u 14. i 15. veku u Turkestanu (današnji Kazahstan) i Buhari (Uzbekistan) i proširili se dalje na teritorije na kojima su živeli Turci. I elementi drugih verovanja i praksi imaju svojih tragova u islamskoj kulturi, posebno u svakodnevici muslimanskih društava Srednje Azije.

Prema rečima priređivača, „Zbornik teži da pokrije region sa njegovim specifičnostima manje poznatim zapadnoj nauci, a bližim sovjetskim i ruskim istraživačima”. Podeljen je na pet poglavlja u okviru kojih su grupisane i obrađene pojedine teme od značaja za islamsku kulturu, njenu prošlost i sadašnjost, percepciju u modernim postsovjetskim republikama, religijske prakse nakon stvaranja nezavisnih država, preislamsku i ranoislamsku materijalnu kulturu, svetišta i njihov značaj u naše doba, jezik i identitet.

Prvo poglavlje čine tri rada – „Sovjetski pokret za kontrolu religije u Centralnoj Aziji (1930-1960)”, „Interpretacija 'sovjetske prošlosti' u istoriografiji: nove nezavisne države Centralne Azije” i „Uticaj zajedničkog identiteta na shvatanje države u sovjetskom Kirgistanu i Uzbekistanu”. Iz njih se može saznati da je staljinistički režim doveo do slabljenja neslovenskih naroda i ugrožavanja njihovog kulturnog identiteta, preko nametanja ateizma, te stvaranja „sovjetskog čoveka” i „sovjetske civilizacije”. Dolaskom Nikite Hruščova na čelo SSSR-a i daljim promenama u samom sistemu, ovaj pritisak će početi da popušta. Nestanak Sovjetskog Saveza i rađanje novih nacionalnih država Centralne Azije doveli su do oživljavanja starih mitova, traganja za identitetom, obnove istorijskog nasleđa, reakcija na odnos prema Carskoj Rusiji i Sovjetskom Savezu. Premda je uticaj Rusije i SSSR-a uglavnom ocenjen negativno, Vjačaslav Menkuski (Viachaslau Menkouski) smatra da sovjetsko shvatanje kulture i identiteta nije nestalo, već da je transformisano.

Drugo poglavlje bavi se političkim islamom u okviru dva rada – „Hizb ut Tahrir (HT) u Centralnoj Aziji od 2000: Politička partija, teroristička grupa ili društveni pokret?” i „Islam u Centralnoj Aziji: Gde je Džadidizam danas i da li je Neosalafizam novi Džadidizam?” Rad o Hizb ut Tahrir Antonija Alonsa Markosa (Antonio Alonso Marcos) razmatra pokret tzv. „Partije oslobođenja” osnovane 1953. sa sedištem u Londonu, čiji je cilj povratak halifata i ujedinjenje svih islamskih teritorija, nakon čega sledi osvajanje ostatka sveta. U Centralnu Aziju došli su 1995, ali su zabranjeni u svih pet centralnoazijskih država. U svim tim državama zabranjene su političke partije religiozne orijentacije, a Antonio Alonso Markos primećuje da nijedna od njih nije ostvarila tranziciju ka demokratiji usled ekonomske nerazvijenosti, nedostatka dobro obrazovane inteligencije i konformizma političkih lidera kojima je bilo jednostavnije da nastave „sovjetski autokratski model” vladanja. Drugi rad koji razmatra delovanje pokreta Džadidizam prikazuje težnju jednog dela islamske inteligencije s kraja 18. veka da modernizuje islam, što je za radikalne islamiste neprihvatljivo, jer je poenta „pre da se islamizuje moderni svet nego da se modernizuje islam”.

U trećem poglavlju razmatraju se pitanja preislamske i ranoislamske materijalne kulture. Prvi rad je „Preislamska kulturna arhitektura starih država Centralne Azije”, koji donosi istraživanje o svetištima vatre, sunca i vode, uz rekonstrukciju njihovog

izgleda. Rad „Glava ili oltari: Analiza religiozne kulture u ranoislamskoj numizmatici” je posebno zanimljiv, jer na osnovu primera kovanica, njihove izrade, motiva na njima i njihovog kretanja konstatuje da se islamizacija sprovodila postepeno i da nije značila potpuni prekid sa ranijim tradicijama.

Četvrto poglavlje čine takođe dva rada, a tiču se svetilišta i religiozne mobilnosti. To su radovi „Islamska svetilišta i hodočašće u Samarkand (1992–2022)” i „Sveta mesta u periodu verskog oslobođenja u Uzbekistanu: slučaj svetilišta Sedam svetih u Buhari”. Autori prvog rada, Šoira Nurmuhamedova (Shoira Nurmukhamedova) i Feruzjon Subhonov (Feruzjon Subkhonov) konstatuju da je Samarkand, kao veliki multietnički i multireligijski centar, u postsovjetskoj eri otvoren za posete, koje imaju više kulturni nego religiozni karakter. Autori drugog rada, Fahri Turk (Fahir Türk) i Dolunaj Jusuf Balturk (Dolunay Yusuf Baltürk) ističu da vlada često koristi svetilišta kao „simbol jedinstva i integriteta nacije”, na koja dolaze ljudi sa raznim potrebama, koje nisu samo religiozne prirode. Izvesna represija verskog života postoji i dalje, uprkos liberalizaciji i reafirmaciji religije kao bitne komponente društvene stvarnosti.

Peto i poslednje poglavlje posvećeno je pitanjima jezika i etničkog identiteta. Prvi rad „Semantička analiza mitoloških konceptualnih jedinica u religioznom diskursu: studija slučaja jezika Karakalpaka”, koji je napisala Gulzira Kdirbajeva (Gulzira Kdirbaeva), istražuje „dublje veze između mita, religije i kulturnog identiteta” uz kognitivno-diskurzivni pristup. Rad „Verovanja Kaškaija, polunomadske etničke grupe u Iranu koja govori turkijskim jezikom” Venere Mustafajeve (Venera Mustafayeva) donosi vanredno zanimljivu sliku verovanja etničke grupe Kaškaija u Iranu, koji su zadržali mnogo elemenata šamanizma.

Zbornik *Islamska kultura i preislamska verovanja u Centralnoj Aziji*, koji čine radovi iz oblasti istorije religije, antropologije, arhitekture, arheologije i jezika, predstavlja uspeo projekat u savremenom proučavanju kulture i stvarnosti Centralne Azije. Moderan pristup i svestrano sagledavanje problema na osnovu bogate literature i izvora donose mnoštvo novih saznanja o stanju islamske kulture, preislamskih verovanja i dinamičnih modernih društvenih kretanja centralnoazijskog prostora.